

Kazimierz Czarnecki

Regulacyjna funkcja wiedzy osobistej w rozwoju, zachowaniu się i działaniu człowieka

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (1), 30-40

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz CZARNECKI

Regulacyjna funkcja wiedzy osobistej w rozwoju, zachowaniu się i działaniu człowieka

*„Tam, gdzie nie ma wiedzy,
tam nie ma śmiałości”
(A.P. Czechow)*

Wprowadzenie

Dla jasności rozważań objaśniam główne terminy znajdujące się w tytule tego opracowania. Są to: „wiedza osobista”, „rozwój”, „zachowanie”, „funkcja” oraz „regulacja”. Wychodzę z założenia, że trzeba najpierw poznać znaczenie używanych terminów, by łatwiej można było zrozumieć ich wzajemne powiązania, zależności i strukturę treści całego opracowania.

Termin „wiedza osobista” jest używany i analizowany dokładnie przez Józefa Pietera, autora pracy pod takim samym tytułem (1993). Treść pracy wprowadza Czytelnika w problematykę psychologii wiedzy jako nowego działu psychologii naukowej, w którym „wiedza osobista” uznawana jest za postawę świadomego istnienia i skutecznego działania każdej jednostki ludzkiej.

Tadeusz Tomaszewski w *Przedmowie* do pracy J. Pietera stwierdził, że: „Wiedza osobista dotyczy zasobu wiedzy, jaką rozporządza jednostka, w odróżnieniu od wiedzy innych typów, od wiedzy naukowej, którą dysponuje ludzkość w danym okresie, od wiedzy szkolnej, zawartej w programach nauczania, i od wiedzy potocznej, wspólnej ludziom należącym do określonego środowiska. Wiedzę osobistą stanowi ten zasób informacji, którym dany człowiek naprawdę się posługuje w swoim myśleniu i działaniu; niezależnie od tego, skąd ją nabył” (1993, s. 7).

J. Pieter przedstawił cały szereg twierdzeń i ich objaśnień dotyczących znaczenia „wiedzy osobistej” w życiu, rozwoju i zachowaniu społecznym człowieka. Stwierdził, m.in., że:

- jest ona przedmiotem naukowych badań psychologicznych;
- jest istotnie ważnym składnikiem osobowości, gdyż należy do jednostki, jest jej „własnością” i „właściwością” tak samo, jak inne składniki, np. temperament czy zdolności kierunkowe;
- zdobywa się ją przez całe życie: w domu rodzinnym, przedszkolu, szkole, w zakładzie pracy, w życiu społecznym;
- obejmuje ona zarówno wiedzę naukową, jak również wiedzę potoczną, a w niej wiedzę błędną, zniekształconą oraz zabobonną i irracjonalną;
- błędna i zniekształcona wiedza osobista jednostki to również „wiedza” pojawiająca się jako balast obciążający jej myślenie i działanie;
- gros wiedzy naukowej zdobywają uczniowie w szkole, która jest zawarta w programach nauczania poszczególnych przedmiotów oraz w podręcznikach szkolnych;
- składnikami wiedzy osobistej człowieka są głównie (ale nie jedynie) składniki wiedzy obiektywnej, takie jak np.: fakty naukowe, opisy i wyjaśnienia naukowe, twierdzenia naukowe, hipotezy naukowe, teorie naukowe, poglądy naukowe, a w tym szczególnie naukowy pogląd na świat jako najwyżej zorganizowana „synteza wiedzy osobistej”;
- nośnikami treściowymi wiedzy osobistej człowieka są pojęcia, które stale rozwijają się od prymitywnych i prostych do coraz bardziej złożonych i abstrakcyjnych, pojawiających się na bazie „żywego doświadczenia” jednostki;
- jest ona bardzo zróżnicowana ilościowo i jakościowo u różnych osób, szczególnie u uczniów szkolnych tej samej szkoły, klasy, płci, pochodzenia społecznego;
- prawdziwą (pewną), błędną i zniekształconą wiedzę osobistą jednostki oraz braki tej wiedzy można i trzeba sprawdzać za pomocą różnych metod egzaminacyjnych, wśród których metoda testowa okazuje się najtrafniejsza;
- posiadana i zdobywana prawdziwa wiedza osobista wyznacza kierunek i określa pułap rozwoju zawodowego jednostki oraz sposoby jej zachowania się społecznego (np. fizyka, muzyka, psychologa, biologa).

Termin „rozwój” posiada bardzo dużo różnorodnych znaczeń. Nas interesuje głównie rozwój istot żywych, a w tym szczególnie człowieka. Rozwój człowieka rozpoczyna się od momentu zapłodnienia komórki jajowej kobiety przez plemnik męski. Okres rozwoju dziecka w łonie matki nazywa się rozwojem prenatalnym. Po urodzeniu się dziecka rozwija się ono w środowisku społeczno-przyrodniczym i wszelkie zmiany, jakie w nim zachodzą, zależą w głównej mierze od mechanizmów przystosowawczych do środowiska. Rozwój fizyczny, psychiczny, uczuciowy, moralny, społeczny, kulturowy, psychomotoryczny, zawodowy, erotyczny to główne kategorie rozwoju jednostki ludzkiej, wśród których rozwój kulturowy jest typowy tylko dla człowieka (F. Znaniecki 1973, t. II, s. 99). Istota rozwoju człowieka polega na powstawaniu stałych dynamicznych układów organizmu z otoczeniem, w których dominującą rolę odgrywają czynności modyfikujące „[...] organizm przy pomocy przedmiotów z jego otoczenia lub przedmioty z jego otoczenia przy pomo-

cy organizmu” (F. Znaniecki 1973, t. II, s. 101). Oznacza to, że człowiek zmienia siebie i swoje otoczenie za pomocą czynności świadomych, które są sterowane posiadaną wiedzą o sobie samym, o swoim otoczeniu oraz relacjach, jakie zachodzą (zachodzić mogą) między człowiekiem a jego otoczeniem. Wiedza osobista jest więc tu podstawowym regulatorem w układzie: człowiek–otoczenie.

Termin „zachowanie” występuje najczęściej jako „zachowanie się”, tj. czyjeś i jakieś (określone). Jest to ogół złożonych i celowych (mamy na uwadze zachowanie celowe, świadome) reakcji, które występują u człowieka w zależności od bodźców zewnętrznych, od bodźców pochodzenia wewnętrznego (organicznego) i polegają na przystosowaniu się do określonego środowiska lub przystosowywaniu środowiska do swoich potrzeb. Zachowanie celowe jest sterowane posiadaną wiedzą osobistą i doświadczeniem zakodowanym w pamięci jednostki. Tak, np. inaczej zachowa się wobec tzw. „klasy rozbrykanej” nauczyciel młody, bez doświadczenia, a inaczej nauczyciel doświadczony. W pojęciach: „nauczyciel bez doświadczenia” i „nauczyciel doświadczony” tkwi ich różna wiedza psychologiczna i pedagogiczna o rozwoju i zachowaniu się uczniów.

Termin „funkcja” rozumiany jest tu jako znaczenie, działanie, rola, zależność, moc sprawcza „wiedzy osobistej” w regulacji rozwoju i społecznego zachowania się człowieka. Wincenty Okoń wyróżnia cztery funkcje wiedzy: aktywizującą, wyzwalającą, praktyczną oraz wychowawczą (1979, s. 86).

Funkcja aktywizująca oznacza to, że nowa wiedza pobudza już posiadane, ale bierne wiadomości do udziału w procesach myślowych, gdzie wiadomości bierne stają się czynnymi.

Funkcja wyzwalająca oznacza to, że nowo zdobywana wiedza wyzwala nowe myśli, ułatwia przebieg operacji myślowych, potęguje ciekawość poznawczą, pobudza do zdobywania nowych informacji (wiadomości).

Funkcja praktyczna określa sposoby wykonywania czynności i działań i jest ważnym czynnikiem w procesie kształtowania umiejętności i sprawności.

Funkcja wychowawcza oznacza to, że wiedza pobudza i rozwija przeżycia, wywołuje nastawienia i ustosunkowania się do poznawanych faktów, pojęć, sądów, współdziała w kształtowaniu się postaw i motywacji społeczno-moralnych.

Zdaniem T. Tomaszewskiego wiedza umożliwia dokonywanie oceny wartości wyniku działania oraz spełnia funkcję orientacji dotyczącą możliwości osiągnięcia danego wyniku (1984).

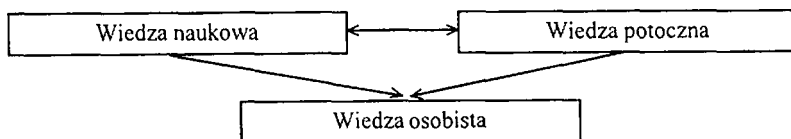
Zdaniem W. Okonia, T. Tomaszewskiego i J. Pietera wiedza człowieka jest znaczącą „siłą napędową” do skutecznego działania, a to między innymi dlatego, że obejmuje ona znajomość rzeczy, zjawisk, procesów, wydarzeń, stosunków (ilościowych, przestrzennych, czasowych i przyczynowych) (W. Okoń 1975, s. 325).

Termin „regulacja” (czego z czym, kogo z kim lub czym?) T. Tomaszewski zdefiniował następująco: „Zmiany aktywności człowieka zmierzającego do optymalnego układu stosunków między nim a światem otaczającym nazywamy regulacją tych stosunków” (1966, s. 204). Układ stosunków regulacyjnych pomiędzy

człowiekiem a jego otoczeniem może podlegać zaburzeniom po obu stronach. Mogą wystąpić braki w otoczeniu, utrudniające lub uniemożliwiające życie człowieka, jak również braki po stronie człowieka uniemożliwiające jego przystosowanie się do istniejących warunków, wymagań, zadań, czynności. Aktywność regulacyjna człowieka występuje w dwóch kierunkach: zmian w samym organizmie oraz zmian w otoczeniu. Zmiany w otoczeniu dotyczą przystosowywania go do potrzeb życia, rozwoju i działania człowieka. Zmiany wyrównawcze organizmu przebiegają na zasadzie odruchów, gdyż każda zmiana sytuacji jest bodźcem, który uruchamia reakcje wyrównawcze organizmu, np. przy braku tlenu człowiek szybciej oddycha. Regulacja stosunków człowieka z otoczeniem przybiera najczęściej formy świadomego i celowego oraz kontrolowanego regulowania swoich stosunków z otoczeniem przyrodniczym i społeczno-kulturowym. Szczególnie istotna w życiu człowieka jest regulacja społeczno-kulturowa, a zwłaszcza stosunków ze środowiskiem ludzkim. Człowiek, jako istota społeczna, reguluje swoje stosunki z otoczeniem ludzkim poprzez przyjmowanie do swojego życia i działania określonych form zachowania się, poglądów, wymagań, zasad, przekonań. Jednocześnie sam wpływa, w większym lub mniejszym stopniu, na zmiany otoczenia przyrodniczego i społeczno-kulturowego, przystosowując się w ten sposób do zmian zachodzących w otoczeniu. Zjawisko regulacji stosunków człowieka z jego otoczeniem trwa nieprzerwanie od urodzenia do kresu życia. Szczególnie wyraźnie występuje w okresie tzw. pełni życia i sił człowieka oraz w sytuacjach dla niego nowych. Świadoma i celowa regulacja stosunków człowieka z jego otoczeniem bliższym i dalszym odbywa się głównie za pośrednictwem jego wiedzy i doświadczenia osobistego. J. Pieter napisał m.in. tak: „Cała nasza wiedza, całe doświadczenie życiowe staje się nagle »dyspozycyjne« i właśnie dzięki »ostrej« przytomności pokonujemy niebezpieczeństwo” (1963, s. 168). Zdaniem J. Kozielskiego zewnętrzne zachowania, czynności i reakcje człowieka zależą od informacji, które do niego docierają z zewnątrz, oraz od posiadanej już przez niego wiedzy, zakodowanej w pamięci (1977, s. 184).

Główne składniki wiedzy osobistej i ich rola regulacyjna

Próbując objaśnić regulacyjną funkcję wiedzy osobistej trzeba odpowiedzieć najpierw na następujące pytanie: Z jakich głównych elementów składa się wiedza osobista człowieka? Odpowiedź na pytanie objaśniam za pomocą rysunku schematycznego, obrazującego strukturę wiedzy osobistej. W jej skład wchodzi głównie wiedza naukowa oraz wiedza potoczna (rys. 1).

Rys. 1. Główne składniki wiedzy osobistej człowieka

Wiedza naukowa – zdaniem J. Sucha (1986, s. 5–19) – wywodzi się genetycznie z wiedzy potocznej, lecz różni się od niej głównie tym, że cechuje ją wysoki stopień:

- usystematyzowania logicznego,
- informacyjnej zawartości: logicznej i empirycznej,
- intersubiektywności (międzypodmiotowości),
- samokrytycyzmu i samokontroli,
- uteoretycznienia,
- ogólności,
- ścisłości (dokładności),
- mocy prognostycznej,
- mocy eksplanacyjnej (odpowiedzi typu: „jak?” i „dlaczego?”),
- mocy heurystycznej.

Zdaniem J. Sucha człowiek najwcześniej spotyka się z wiedzą potoczną, której bazą wyjściową jest zdrowy rozsądek i doświadczenie potoczne: pokoleniowe i jednostkowe. Jest to rodzaj wiedzy bardzo rozległej i różnorodnej: prawdziwej i fałszywej, opartej na sądach prawdziwych oraz na przesadach.

Wiedza potoczna ustępuje wyraźnie wiedzy naukowej, gdyż cechuje ją niski stopień:

- uteoretycznienia,
- ogólności,
- ścisłości,
- informacji zawartości.

„Wiedza potoczna nie ustępuje natomiast – ogólnie rzecz biorąc – wiedzy naukowej, wbrew temu, co się niejednokrotnie sądzi, pod względem stopnia prawdziwości oraz stopnia pewności” (1986, s. 12). Dzieje się tak dlatego, że wiedza potoczna „trzyma się blisko praktyki”, wynika z doświadczenia, jest sprawdzona w działaniu. Nie należy więc lekceważyć wiedzy potocznej w życiu, działaniu i rozwoju człowieka, gdyż zawiera ona sprawdzone „racje mimo to, że nie penetruje głębszych poziomów rzeczywistości i nie wyjaśnia prawidłowości rządzących zjawiskami” (1986, s. 13). J. Such twierdzi, że „[...] wiedza potoczna jest potrzebna człowiekowi dosłownie na »każdym kroku«, że bez niej nikt z nas nie mógłby normalnie żyć i funkcjonować w społeczeństwie. Dlatego postulat zastąpienia wiedzy potocznej przez doskonalszą od niej wiedzę naukową jest chybiony. Nie dałby się on zrealizować chociażby z uwagi na brak w wielu strefach życia ludzkiego odpowiednika naukowego wiedzy potocznej” (1986, s. 13).

J. Such uważa, że szczególnymi składnikami wiedzy człowieka są – obok wiedzy naukowej i wiedzy potocznej – również: wiedza artystyczno-literacka, wiedza spekulatywna oraz wiedza irracjonalna.

Wiedza artystyczno-literacka, jako trzeci – zdaniem J. Sucha – „gatunek wiedzy” jest najważniejsza, „[...] bez którego ludzkość nie mogłaby się obejść, a w każdym razie normalnie się rozwijać” (1986, s. 13). „Wiedza zawarta w literatu-

rze i sztuce jest przede wszystkim wiedzą o człowieku, o jego złożonej naturze i wewnętrznych pokładach psychicznych, o jego zachowaniu i zapatrywaniach na świat i życie” (1986, s. 13). J. Sucha uważa, że wprawdzie wiedza artystyczno-literacka nie poddaje się dokładnej analizie naukowej i ściśle ustalonym faktom naukowym, ale ujawnia „oblicze ducha” człowieka. Wiedza artystyczno-literacka:

- przybliża prawdy ogólne o człowieku za pośrednictwem opisu i analizy konkretnych jego sytuacji życiowych;
- dostarcza człowiekowi przeżyć artystycznych, humanistycznych;
- odgrywa rolę rekreacyjną;
- kształtuje światopogląd;
- kształtuje postawy i zachowanie prospołeczne;
- posiada walory wychowawcze dla młodego i starszego pokolenia;
- kształtuje wyobraźnię i fantazję.

„Jest więc wiedza artystyczno-literacka niezastąpionym czynnikiem kulturotwórczym w życiu człowieka, rozwijającym wszystkie warstwy jego osobowości, zwłaszcza zaś stronę intelektualną i uczuciową” (1986, s. 14).

Wiedza spekulatywna – zdaniem J. Sucha – jest „[...] oderwaną od doświadczenia i praktyki życiowej, a jednocześnie od nauki” (1986, s. 14). Jest to wiedza, która odpowiada raczej naszym pragnieniom, oczekiwaniom, marzeniom, wyobrażeniom, życzeniom. Zdaniem J. Sucha – „żaden gatunek wiedzy nie jest całkowicie wolny od spekulacji”, ale najwięcej jest jej w religii i niektórych działach filozofii. Wiedza spekulatywna pozwala człowiekowi tworzyć modele światów urojonych, będących wytworem naszej wyobraźni i fantazji oraz naszych życzeń i pragnień. Pozytywnym elementem wiedzy spekulatywnej jest bogactwo pomysłów, które mogą stanowić podstawę do stawiania nowych hipotez i pomysłów badawczych w nauce.

Wiedza irracjonalna jest – zdaniem J. Sucha – „[...] sprzeczna z zasadami rozumowymi, a w każdym razie trudno uchwytna dla rozumu” (1986, s. 17). Wiedza irracjonalna nie daje się zwerbalizować, przekazać innym, bo nie poddaje się ona publicznej kontroli. Wiedza irracjonalna to głównie wiedza mistyczna, polegająca na ślepej wierze w to, co dla rozumu jest niedorzecznością, paradoksem i absurdem. Zdaniem J. Sucha „[...] należy do wiedzy irracjonalnej zaliczyć po prostu te systemy metodologiczne, religijne i filozoficzne, które są w znacznej mierze obciążone irracjonalizmem, tzn. zawierają jako swe istotne składniki tezy niedorzeczne dla rozumu i absurdalne z punktu widzenia logiki” (1986, s. 18).

Regulacyjne funkcje wiedzy osobistej (zarys poglądu)

Przyjmując za punkt wyjścia przedstawione dotychczas informacje dotyczące wiedzy osobistej twierdzą, że spełnia ona następujące funkcje regulacyjne w życiu, rozwoju, działaniu i zachowaniu się: – orientacyjną (1), działaniową (2), kontrolną (3), oceniającą (4). Wyróżnione funkcje wiedzy osobistej są ściśle ze sobą powiąza-

ne, wynikają jedna z drugiej (w podanej kolejności), wzajemnie się przenikają i warunkują.

Orientacja jest to zdolność prawidłowego i szybkiego ustalenia takich okoliczności, jak miejsce, czas, otoczenie, sytuacja, identyczność własnej osoby, cechująca stan prawidłowej przytomności w odróżnieniu od dezorientacji, występującej przy zaburzeniach przytomności (1965, s. 93). Głównymi dziedzinami orientacji są:

- orientacja w sobie, dotycząca własnej osoby, np. stanu zdrowia, samopoczucia, możliwości wykonania określonego działania, zdolności kierunkowych, motywacji działania, wytrzymałości, odporności, pracowitości, nastawienia do samego siebie;
- orientacja w otoczeniu: bliższym i dalszym; rodzinnym, szkolnym, koleżeńskim, przyrodniczym i społecznym, np. dotycząca przyjaciół i wrogów;
- orientacja w relacjach, jakie zachodzą lub mogą zachodzić między jednostką a innymi osobami, między nią a jej otoczeniem przyrodniczym.

Orientacyjna funkcja wiedzy osobistej (1) polega głównie na tym, że posiada ona charakter rozwojowy, występuje w różnych postaciach, czasie i sytuacjach z różnym nasileniem. Najprostszą formą orientacji dziecka jest tzw. odruch orientacyjny, który jest zespołem reakcji organizmu ukierunkowanych na jak najlepsze odebranie bodźca, np. zwracanie głowy i ciała w kierunku bodźca (1965, s. 90). Nie jest on jeszcze związany z wiedzą, lecz z działaniem bodźców z otoczenia (światła, hałasu). Wraz z rozwojem psychicznym i fizycznym dziecko coraz wyraźniej zaczyna się orientować w swoim otoczeniu poprzez doświadczenie osobiste. Ten proces orientacyjny trwa całe życie, w którym wiedza osobista odgrywa coraz donioślejszą rolę. Ujmując powyższe rozróżnienia w jedną ogólną całość W. Okoń stwierdza, że orientacja człowieka jest to „zdolność do szybkiego i prawidłowego uświadamiania sobie stosunków przestrzennych i czasowych oraz warunków i okoliczności, w jakich się jednostka znajduje” (1975, s. 205). Orientacja w sobie, w otoczeniu i relacjach (układach, stosunkach) rozwija się wraz z psychicznym rozwojem jednostki. W czym innym orientuje się dziecko w wieku przedszkolnym, w czym innym w wieku szkolnym (szkoła podstawowa), w czym innym w wieku szkoły ponadpodstawowej (zawodowej, ogólnokształcącej), w czym innym w okresie studiów wyższych, w czym innym w czasie wykonywania pracy zawodowej (po uzyskaniu kwalifikacji zawodowych), a jeszcze w czym innym w okresie starości. Szczególne znaczenie w życiu człowieka posiada orientacja w działaniu.

Działaniowa funkcja wiedzy osobistej dotyczy głównie czynności, jakich się człowiek uczy, jakie umie i jakie musi opanować. Uczenie się czynności i działań może się odbywać tylko i wyłącznie poprzez opanowanie określonych zakresów wiedzy o działaniu, tj. opanowywanie umiejętności wykonawczych. Jest to tzw. wiedza o działaniu skutecznym. Bez takiej wiedzy działanie skuteczne nie może zaistnieć, np. kierowanie samochodem. Działanie jest więc charakterystycznym sposobem zaspokajania potrzeb ludzkich i polega na przystosowywaniu się do otoczenia lub jego zmienianiu. Jest to świadomy, mniej lub bardziej złożony, zorganizowa-

ny i kontrolowany ciąg czynności, stanowiących pewną całość i ukierunkowywanych na wykonanie jakiegoś zadania. Zdaniem W. Okonia, wszelkie działania (działalność) opierają się na: wyznaczeniu celu, ustaleniu warunków, wyborze środków adekwatnych do celu jak i do warunków rzeczywistości (1975, s. 61). Wiedza osobista potrzebna jest w trzech głównych formach działań ludzkich:

- w zabawie, która jest czynnością zmierzającą do wywołania stanu przyjemności;
- w uczeniu się, które jest czynnością zmierzającą do wywołania celowych zmian w zachowaniu się społecznym;
- w pracy, która jest społecznie zorganizowanym systemem działalności zmierzającym do zaspokajania ludzkich potrzeb. (T. Tomaszewski 1966, s. 249–252).

Potrzebna więc jest człowiekowi wiedza osobista o zabawach, by wiedzieć z kim, jak i w co się bawić; o uczeniu się, by wiedzieć, jak, czego i ile się uczyć; o pracy zawodowej, by wiedzieć, jak skutecznie i wydajnie osiągać wyniki.

Kontrolna funkcja wiedzy osobistej polega głównie na świadomej i celowej samokontroli, kontroli swojego otoczenia oraz kontroli relacji, jakie zachodzą bądź zachodzić mogą między jednostką a jej otoczeniem. Inaczej: chodzi o kontrolę siebie, innych (otoczenia społecznego) i relacji. Kontrola siebie (samokontrola) polega na umiejętności powstrzymywania impulsywnego zachowania w celu przedsięwzięcia planowego działania, zmierzającego do urzeczywistnienia danego celu (1965, s. 128). Kontrola innych polega na powstrzymywaniu ich od niewłaściwych zachowań lub też uświadamianiu i pouczaniu dotyczącego właściwego (prawidłowego) postępowania (zachowania się, działania, współdziałania). Kontrola relacji polega na śledzeniu prawdziwości – nieprawdziwości zachodzących w przebiegu jakiegoś procesu, zjawiska, zdarzenia. W każdej z wyróżnionych relacji kontroli potrzebna jest określona wiedza: o sobie, o innych, o zachodzących relacjach. Wynikiem kontroli jest ocena.

Oceniająca funkcja wiedzy osobistej polega na wyrażaniu opinii i wartościowaniu wyniku (zachowania się, działania) w stosunku do wzorca zachowania się lub osiągniętego celu działania. Szeroko rozumiana ocena obejmuje samoocenę, która może być adekwatna, zawyżona lub zaniżona, ocenę innych ludzi oraz ocenę relacji zachodzących między jednostką a innymi osobami.

Wiedza osobista w życiu prywatnym człowieka

J. Koziellecki (1977, s. 183–236), charakteryzując poznawczą koncepcję psychiki i rozwoju osobowości człowieka, twierdzi, że: „[...] jednostka jest samodzielnym podmiotem przyjmującym postawę badawczą wobec rzeczywistości, która – podobnie jak zawodowy naukowiec – obserwuje świat, przewiduje, formułuje hipotezy, planuje, eksperymentuje i wnioskuje, i która – zgodnie z posiadaną wiedzą

– przystosowuje się do świata i kształtuje go. Zgodnie z tą koncepcją procesy psychiczne i zewnętrzne zachowania człowieka zależą od informacji. Jest on sterowany czy kontrolowany przez informacje płynące ze środowiska oraz informacje zakodowane uprzednio w pamięci”. Zdaniem J. Kozińskiego (1977, s. 195) „Im więcej człowiek wie o otaczającym świecie, im lepiej rozumie swoje możliwości i aspiracje, im bogatszą posiada wiedzę o skutecznych programach osiągania wartości, tym bardziej złożony jest jego system struktur poznawczych”. „Człowiek, którego struktury poznawcze cechuje wysoki stopień konkretyzacji, ujmując świat jako ciąg spstrzeganych przedmiotów, nie umie tworzyć pojęć o najwyższym stopniu ogólności. [...] człowiek, którego struktury są w wysokim stopniu abstrakcyjne, zdolny jest tworzyć sobie system o wzrastającym stopniu ogólności, czyli system hierarchiczny”. Pozwala on człowiekowi oderwać się od konkretnej rzeczywistości i manipulować ogólnymi pojęciami, które są abstrakcyjnymi odpowiednikami poznawanego świata. Znaczącą dla rozwoju i zachowania się jednostki cechą systemu struktur poznawczych jest ich aktywność lub bierność. Bierność przejawia się w tym, że człowiek (np. uczeń) przyswaja sobie wiedzę z różnych dziedzin, ale nie umie jej wykorzystać we właściwym miejscu, czasie i sytuacji życiowej lub zadaniowej. Aktywność zaś polega na tym, że człowiek, opanowując wiedzę, wie, czemu, w jakim czasie, miejscu i sytuacji może ona służyć i potrafi ją właściwie wykorzystać.

W procesie zdobywania (uczenia się) wiedzy wyróżnia się trzy możliwości funkcjonowania informacji i zachowania się człowieka:

- nadmiar informacji, który powoduje przeciążenie informacyjne;
- selekcję informacji, polegającą na ich doborze według potrzeb i zainteresowań;
- deficyt informacji i jej poszukiwanie (J. Koziński 1977, s. 201–203).

R. Linton (1975, s. 117) twierdzi, że: „Fakty, czy to prawdziwe, czy fałszywe, dostarczają narzędzi do działania procesów myślenia. Każdy rozumie na podstawie pewnych przesłanek, czyli niekwestionowanych elementów wiedzy, i natura tych przesłanek znajduje odzwierciedlenie we wnioskach”. Formułowane, na podstawie posiadanej wiedzy wnioski, służą podejmowaniu decyzji. Realizacja decyzji wywołuje zmiany w naszym zachowaniu się. Zmiany w zachowaniu się są widocznym – w większym lub mniejszym stopniu – przejawem rozwoju jednostki w teraźniejszości. Dzięki zdobywanej i zdobytej wiedzy o świecie przyrodniczym, kulturowym i społeczeństwie występują u człowieka dwie kategorie reakcji:

- reakcje kształtujące się, które pojawiają się w zachowaniu jednostki w trakcie zdobywania przez nią wiedzy;
- reakcje ustalone, utrwalone, zorganizowane i zautomatyzowane, ujawniające się w zachowaniu jednostki dzięki zdobytej już i utrwalonej w pamięci wiedzy osobistej.

Zdaniem R. Lintona (1975, s. 112–113) „Dzieci uczą się nie tylko zachowania odpowiedniego do różnych sytuacji, ale także wskazówek, przy pomocy których sytuacje te można rozpoznawać”.

Jaka wiedza jest potrzebna człowiekowi, żeby prawidłowo mógł się zachowywać, działać, żyć i rozwijać? Jest mu potrzebna szczególnie wiedza:

- o samym sobie (zdrowiu fizycznym, psychicznym, zainteresowaniach, dążeniach, aspiracjach, motywach działania, przekonaniach światopoglądowych;
- o innych ludziach (ich dążeniach, zachowaniu, motywach działania), a szczególnie o osobach znaczących dla naszego życia, rozwoju i działania;
- o relacjach między nami a innymi ludźmi (współdziałaniu, zaufaniu, zrozumieniu i porozumieniu, o przyjaźni lub wrogości);
- o otoczeniu przyrodniczym i kulturowym.

Wyróżnione cztery główne obszary wiedzy musi posiadać każda jednostka, jeżeli pragnie normalnie funkcjonować, żyć, rozwijać się i prawidłowo zachowywać w teraźniejszości i przyszłości.

Jednostka ludzka (normalna fizycznie i psychicznie) musi zdobywać, utrzymywać w pamięci i wykorzystywać w działaniu wiedzę potoczną i naukową o własnym rozwoju, życiu, działaniu i zachowaniu się społecznym. Jest tak dlatego, że musi stale walczyć o swój byt, o zaspokajanie swoich potrzeb fizycznych i psychicznych. Nie jest to możliwe bez odpowiedniego zasobu umiejętności i wiedzy o metodach i sposobach ich realizacji w określonych warunkach oraz sytuacjach życiowych i zadaniowych.

Otoczenie, które człowiek poznaje i z którego czerpie swoją wiedzę jest zmienne, stąd potrzeba stałego wzbogacania wiedzy, modyfikowania jej i „dostosowywania” do zmieniających się sytuacji życiowych. Zdaniem R. Lintona (1975, s. 23) „Otoczenie ludzkie składa się z zorganizowanej grupy jednostek, to jest społeczeństwa, a także szczególnego sposobu życia charakterystycznego dla tej grupy, czyli kultury. To właśnie oddziaływania wzajemne między jednostką a otoczeniem formują większość jej wzorców zachowania, a nawet jej głęboko zakorzenione reakcje emocjonalne”. Jednostka ludzka, żyjąc w określonym otoczeniu kulturowym, uczy się szybciej i skuteczniej takich zachowań, które przynoszą jej oczekiwane i pożądane rezultaty. Kształtuje ona u siebie tzw. kompetencję autokreacyjną, przez którą Z. Pietrański (1933, s. 131) rozumie „[...] system wiedzy i umiejętności, ułatwiający jednostce kierowanie własnym życiem i rozwojem w sposób coraz bardziej świadomy i całościowy”. Wiedza autokreacyjna i myślenie biograficzne świadczą o mądrości życiowej jednostki.

Nawiązując do cytowanego motta A.P. Czechowa twierdząc, że tam, gdzie nie ma odpowiedniej wiedzy osobistej, nie ma prawidłowej regulacji człowieka z jego otoczeniem. Jest natomiast zaburzony rozwój, nieprawidłowe zachowanie się i błędne działanie.

Literatura cytowana

- Ekel J., Jaroszyński J., Ostaszewska J.: *Mały słownik psychologiczny*. Warszawa 1965.
- Koziński J.: *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa 1977.
- Linton R.: *Kulturowe podstawy osobowości*. Warszawa 1975.
- Okoń W.: *Teoria i praktyka upowszechniania wiedzy*. Warszawa 1979.
- Okoń W.: *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1975.
- Pieter J.: *Wiedza osobista. Wprowadzenie do psychologii wiedzy*. Katowice 1993.
- Pietrasieński Z.: *Dorośli. Problemy rozwojowe* [W:] *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała. Warszawa 1993.
- Such J.: *O rodzajach wiedzy* [W:] *Człowiek i społeczeństwo. Wiedza i jej problemy*. T. II. Poznań 1986.
- Tomaszewski T.: *Aktywność człowieka* [W:] M. Maruszewski, J. Reykowski, T. Tomaszewski: *Psychologia jako nauka o człowieku*. Warszawa 1966.
- Tomaszewski T.: *Ślady i wzorce*. Warszawa 1984.
- Znanięcki F.: *Socjologia wychowania*. T. II. Warszawa 1973.